

“Allah sizi, sizinle din hususunda muharebe etmeyen, sizi yurtlarınızdan da çıkartmayan kimselere iyilik etmenizden ve âdil davranmanızdan men’etmez.”

(Mümteherine, 60/8)

K- GAYR-İ MÜSLİMLERLE İLİŞKİLERDE ÂDÂB

İslam, Allah tarafından vaz olunmuş tek ilahi dindir.¹ İnananlar için mükemmel bir hayat nizamı sunmaktadır. İnsan için olduğu ve tüm hitapları Âdemoğluna yönelik bulunduğu için cihanşümûldür.

İslam’a göre insanlar, inanç bakımından mü’minler ve kafirler olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Münafıklar, görünüşte mü’min gerçekte münkir oldukları için asıl itibariyle kafirdirler ve bir yönüyle kafirler kategorisine dahildirler. Mü’minler de gerçek mü’minler, iman zaafiyeti olanlar ve görünüm itibariyle mü’min² olanlar şeklinde üç kısma ayrılırlar. Cennete girecek olanlar gerçek mü’minlerdir. Münafıklar ve kafirler ise Cehenneme gideceklerdir. Fakat insan olarak hepsi bir olarak yaratılmış ve yaratılmışların en şerefli olma değerine sahiptirler.

¹ Tevrat ve İncil, her ne kadar Allah tarafından inzal edilmiş ilahi kitaplar olsa da onların da tebliğ ettikleri din İslam idi; Yahudilik ve Hıristiyanlık değildi. Bu iki din, bu iki asıl kaynaktan sapma sonucu peygamberlerinden çok sonra ihdas edilmiş ve şirki de içeren beşeri dinlerdir...

² وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَادِعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ. فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ... “İnsanlardan, iman etmedikleri hâlde ‘Biz Allah’a ve Ahiret gününe iman ettik.’ diyenler vardır! Onlar, (akıllarınca) Allah’ı ve müminleri aldatmaktadır; hâlbuki onlar sadece kendilerini aldatıyorlar, ama bunun farkında değiller! Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah onların hastalıklarını daha da arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden can yakıcı azap da onlar içindir! Kendilerine: ‘Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın!’ denildiğinde: ‘Biz ancak ıslah edicileriz.’ dediler! Bilesiniz ki bozguncuların ta kendileridir onlar; fakat bunun farkında değiller! Onlara: ‘İnsanların iman ettikleri gibi siz de (gerçekten) iman edin!’ denildiğinde: ‘Biz de beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?!’ derler. Bilesiniz ki asıl beyinsizler kendileridir, ama bilmezler. Müminlerle bir araya geldiklerinde: ‘Biz de iman ettik.’ dediler; şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman ise: ‘Biz elbette sizinleyiz; onlarla sadece alay ediyoruz.’ derler. Asıl, Allah onlarla alay etmekte ve kendilerini azgınlıkları içerisinde bırakarak şaşkınlıklarını daha da artırmaktadır! İşte onlar, hidayete karşılık sapkınlığı satın alan kimselerdir, ama onların ticaretleri hiçbir kazanç sağlamadığı gibi, onlar doğru yolu da bulamadılar.” (Bakara, 2/8-16; Tefsiri için bkz. M. Zeki Duman, Beyanu’l-Hak, III/23 vd.)

Şüphe yok ki mü'minler, inanç ve takvaları bakımından, Allah katında, inanmayanlara göre üstün derecelere sahiptirler. Dünyadaki hayat ve yaşayış tarzlarının da bir kardeşlik anlayışı içerisinde cereyan etmesi gerekmektedir. Kendi aralarında din kardeşliği duygusu içerisinde yaşarlarken, inanmayan gayr-ı müslimlerle de insanlık duygusu ve şartları muvâcehesinde ilişkilerini sürdürmeleri yine İslam'ın emridir.

Komşuluk ilişkileri bahsinde geçmişti. Allah Teâlâ'nın: “*Yakın ve uzak komşuya ihsanda bulununuz*”³ âyet-i kerîmesini tefsir eden müfessirlerimizden Taberî, Kurtubî, Nisâbûrî, Nesefî gibi birçokları “Uzak komşu”dan maksadın gayr-i müslimler, yani: Yahudi, Hıristiyan, müşrik ve diğer dinlere mensup komşular olduğunu tefsirlerinde beyan etmişlerdir. Müslüman olmayanların Müslümanlarla komşuluk hakkına sahip olmaları sebebiyle, ilişkilerin bu ölçülere göre sürdürülmesi gerektiğini açıklamışlardır.

Ancak, fertler arasında olduğu gibi toplumlar arasında da menfaatler, dolayısıyla anlaşmazlıklar her zaman için sözkonusu olabilir. Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında ihtilâfların, hatta savaşların vukuu, araya şeytanlar girdiği zaman tabii bir durumdur. Bu nedenle Müslümanların, Müslüman olmayanlarla ilişkilerini, savaş halinde iken uyulması gerekli âdâb, sulh/barış hâlinde iken uyulması gerekli âdâb, olmak üzere iki ana başlık altında inceleyeceğiz.

1. Savaş Hâlinde Uyulması Gerekli Âdâb

Usulüne ve âdâbına uygun olarak İslam'ı tebliğ etmek, bütün insanlığa tanıtmak ve her toplumun İslam'a girip saadete ermesi için gayret göstermek (cihad etmek) tüm Müslümanların ilâhî bir vazifesidir. Zira Allah Teâlâ: “*Yeryüzünde (bölgede) bir fitne (şirk) kalma- yuncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya (ondan başkasına ibâdet edilmeyinceye) kadar onlarla (müşriklerle) savaşınız. Eğer küfürden vazgeçerlerse, Allah onları görür. (ve ona göre de onları mükâfatlandırır.)*”⁴ âyet-i kerîmesi ile kafirlerle cihadı emretmiştir.

“*Zayıf bulunup ezilmekte olan*⁵ *bir kısım erkekler, kadınlar ve çocuklar: ‘Rabb’imiz, halkı zalim olan şu beldeden bizi çıkart, bize ka-*

³ Nisa, 4/36.

⁴ Enfal, 8/39; Tefsiri için Bkz. Celâleyn, Tefsir, I/154.

⁵ *Mustaz'af*, bir toplum içerisinde askerî, siyasi ve ekonomik güç itibarıyla, zayıf bulunup hakları ellerinden gasp edilmiş; bundan kurtulmak için de hiçbir çareleri bulunmayan çaresizlikten ezilmeye mahkûm kişi ya da topluluk. (Bkz. 4/97; Enfâl, 8/26)

tundan bir sahip, tarafından bir yardımcı gönder!’ diye yalvarıp dururlarken siz ne diye Allah yolunda savaşmayacaksınız ki!”⁶ Bu ayetlerle de, ezen ve ezilen toplumların kimlik ve inançlarına bakılmaksızın zalimlerle savaşmayı emretmiştir.

Ancak her zaman ve her yerde, İslam’ın genel prensiplerinden olan “İfrat ve tefritten uzak olma” kaidesinin, Rahmân ve Rahîm olan Allah Teâlâ, savaşta da tatbikini emretmiş ve Bakara sûresinde:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Size harp açanlarla, Allah yolunda siz de savaşın. Fakat aşırı gitmeyin. Çünkü Allah (cc) aşırı gidenleri asla sevmez”⁷ buyurmuştur.

Müslümanlara savaş âdâbını öğreten bu âyet-i kerîme ile Cenâb-ı Hak, “Kadınlar, çocuklar ve pir-i fânîlerin öldürülmesini”⁸ Hasan el-Basri’ye göre de: “İşkence yapmak, esirlerin boğazına tok geçirmek, kadınları, çocukları ve savaşa iştirak etmemiş yaşlıları, ruhban ve manastır ehli kimseleri öldürmek; gereksiz yere ağaçları kesmek, ekili alanları ve hayvanları telef etmek gibi insanî olmayan şeyleri yasaklamıştır.”⁹

Rasûlullah (sav)’ın, gazvelerinden birinde katledilmiş bir kadın cesedi görüp kadınların ve çocukların öldürülmesini yasak etmesi de yukarıda belirtilen görüşleri te’yid etmektedir.¹⁰

Şu hâlde, suçsuz ve günahsız aynı zamanda güç ve kuvvetten yoksun olan kimseleri savaş hâlinde bile olsa, öldürmek, işkence yapmak v.s. Müslümanlar namına hoş karşılanmadığı için yasaklanmıştır.

Anlaşmaları gizlice bozmak Müslümanlara yakışmaz...

Anlaşmalara riayet etmek, karşı taraftan bozma alâmetleri belirmediği müddetçe aykırı davranışta bulunmamak, şayet anlaşmanın bozulması gerekiyorsa, bozma kararını karşı tarafa bildirmek yine İslam’ın emrettiği insanlık kurallarındandır. Allah Teâlâ bu konuyu Enfâl sûresinde şöyle açıklamıştır:

وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ

⁶ Nisa, 4/75.

⁷ Bakara, 2/190.

⁸ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, I/128.

⁹ Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, I/226.

¹⁰ Buhârî, *Cihad ve's-Siyer*, 148, IV/21.

“Eğer bir toplumun antlaşma şartlarına hıyanet edeceğinden endişe edersen, sen de aynı şekilde antlaşmayı bozduğunu kendilerine ilan et! Çünkü Allah hainleri sevmez.”¹¹

Antlaşmayı bozduğunu onlara açıkça bildir ki karşı taraf da bunu bilsin. Antlaşmanın bozulduğunun bilinmesi hususunda her iki taraf da eşit duruma gelsin. Ayrıca antlaşmaya sadık görünüp de gizli gizli antlaşmanın şartlarına uymamak, düşmana mukabele anlamında da olsa, hainliktir; mü'minlere yakışmaz!

2. Sulh/Barış Hâlinde Uyulması Gerekli Âdâb

İslam barış dinidir. Düşman tarafından, açık veya gizli, savaş ilan edilmediği sürece barış içerisinde yaşamayı emreder.

Sulh halinde müslim gayr-ı müslim, insanların bir arada yaşamaları, birbirlerine ikram etmeleri, yardımlaşmaları, iyi komşuluk ilişkisi içerisinde bulunmaları İslam'ın arzu ettiği bir insani durumdur.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir'in mutallakası (boşadığı hanımı) Kuteyle, kızı Esmâ'yı ziyaret etmek için gelmiş ve hediye olarak da küpe v.s. getirmişti. Kuteyle müşrike olduğu için kızı Esmâ onu eve sokmadığı gibi hediyelerini de kabul etmemiş, durumu Rasûlullah'a (sav) haber vermişti. Daha önce de bahsi geçen şu ayetler bu konuya da açıklık getirmektedir:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Allah, dininiz hususunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkartmayan kimselere iyilik etmenizi ve onlara karşı adil davranmanızı yasaklamaz! Zira Allah adil olanları sever.”¹²

Bu âyet-i kerîme hakkında, bazı müfessirler “mensûhtur” demişlerse de birçokları nüzul sebebine dayanarak “muhkem” olduğu¹³ ve Allah Teâlâ, Müslümanlarla savaş hâlinde olmayan, Müslümanlar aleyhine olacak şekilde başkalarına yardım etmeyen gayr-i Müslimlere ihsanda bulunup sıla ve iyilik hususlarında adâletle davranmaktan men'etmemiştir¹⁴ demişlerdir.

¹¹ Enfal 8/58.

¹² Mümtahine, 60/8.

¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, XVIII/95.

¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/4904; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/394.

Şu halde Allah Teâlâ: “Müslümanlarla, dinleri hususunda savaşmayanlar, Müslümanları yurtlarından çıkartmaya yeltenmeyenler ve de düşmanlarına herhangi bir biçimde yardım etmeyenlere iyilik edilmesini, adaletle davranılmasını”¹⁵ ve “Hüs-n-ü muâşeretle bulunup, mal ile sılada (yardımda) bulunulmasını”¹⁶ emretmektedir.

Hâl böyle olunca; gayr-i müslimlerle ilişkiler, “Uzak komşu” anlayışı içerisinde ve sahip olduğu komşuluk haklarına riayet edilerek sürdürülmesi, onlara zulmedilmeyip mal ve canlarına kast edilmemesi, emniyet ve güvenliklerine hanel getirilmemesi, onları rahatsız edip tedirgin edecek her türlü davranışlardan sakınılması... Müslümanların “Uzak komşularına” karşı uymaları emredilen muâşeret esasları olmuş oluyor.

Fakirlerine yardım etmek, hastalarını ziyaret etmek, sevinçli günlerinde neşelerini kederli günlerinde de üzüntülerini paylaşmak onlara yapılabilecek iyiliklerden sayılabilir. Zira Hz. Ömer (ra) gayr-i müslimlerin muhtaç, hasta, sakat ve ihtiyaçlarına devlet hazinesinden yardımda bulunmuş, onlara verilmek üzere zekât olarak alınan mallardan pay dahi ayırmıştı.¹⁷

Rasûl-i Ekrem (sav)’in hastalarını ziyaret edip hidâyetine sebep olması ise oldukça ilginç ve bizler için örnek bir davranış olmalıdır. Enes (ra)’den nakledildiğine göre Nebî (sav), Yahudilerden bir gencin (ölüm hâlinde iken) ziyaretine gitti. Başucunda oturup ona: “Müslüman ol” dedi. Bu teklif üzerine genç yanında duran babasına bakınca babası ona: “Kasım’ın babasına itâat et” dedi ve genç de Müslüman oldu. Oradan ayrılırken Rasûlullah şöyle diyordu: “Çocuğu ateşten kurtaran Allah’a hamd olsun.”¹⁸

Hadisin metninde, her ne kadar “Çocuk” denilmiş olsa da biz ibareyi “Genç” diye tercüme ettik. Çünkü İslam’la mükellef olması, cehennemden kurtarılması, onun sorumluluk çağına ermiş bir genç olduğunu ifade etmektedir. Zira akil baliğ olmadan ölenler İslam nazarında mükellef sayılmazlar. Bu olay gösteriyor ki, gayr-i müslim bir hastayı ziyaret etmek ve ona İslamı telkinde bulunmak İslam âdâbında önemli bir esastır.

¹⁵ Elmalılı, a.g.e, VII/4904.

¹⁶ Bursavî, *Rûhu’l-Beyân*, IX/480.

¹⁷ Corci Zeydan, *Medeniyyet-i İslamiyye Tarihi*, Trc. Zeki Meğâmiz, İst. 1328. H. I/193.

¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 80, II/97.

Onlarla alışveriş yapmak¹⁹ konuşurken konuşma âdâbına riayet etmek, anormal davranışlarına teennî ve yumuşaklıkla karşılık vermek, alay etmemek, inançlarına ve ma'budlarına hakaret etmemek bizzat yüce Rabbimizin emridir:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَلَيْهِمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Onların, Allah’tan başka yalvardıkları şeylere sövmeyin ki onlar da cahilce haddi aşyp Allah’a sövmesinler İşte, Biz her ümmete yaptıklarını böyle güzel gösterdik. Sonunda onların dönecekleri yer Rab’lerinin huzurudur. O, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”²⁰

Burada sövmekten maksat, insana yakışmayan, ağza alınmayacak derecede kötü ve çirkin sözler değil elbet. Çünkü bunları, batıl da olsa, değil birinin tanrısı hakkında söylemek, zulme uğramış olandan başkasının açıktan söylemesi dahi Allah’ın sevmediği bir şeydir.²¹ O hâlde, burada kastedilen şey, tahkir edici, aşağılayıcı ve insanların hissiyatına, o husustaki duyarlı tavırlarına aykırı sözler sarf etmektir. Çünkü onun da: “Ben de seninkine...” deme ihtimali her zaman için vardır!

Elmalılı M. Hamdi Yazır demiştir ki: “Yüce Allah, kâfirlerin saygı duydukları şeyleri kastederek ‘Kahrolsun taptığınız’ veya ‘Dini şöyle, böyle’ şeklinde ilahlarına söverseniz, onların vicdan ve hissiyatlarına dokunmuş olursunuz, hiddetlendirir, mukâbele bilmisil yapmalarına sebep olursunuz. Hem asıl itibariyle çirkin oluşu, hem de tezyid-i küf-re sebep olması sebebiyle kâfirlerin taptıkları şeylere sövmekten ve hakaretten mü’minleri men’etmiştir.”²² Böylece, hem İslam ve onun değerlerine dil uzatılmasını hem de kâfir dahi olsalar, onlarla hüsn-i muâşereti bozacak edep dışı davranışları mü’minlere yakıştırmamıştır.

Bu ayet gayr-i müslimler tarafından da takdirle karşılanmaktadır. James A. Michner’den kaydedildiğine göre, “Bir gün bir Musevî, Muhammed’e gelir, ileri gelen erkândan birinin kendisinin dinî hislerini incittiğini ve Muhammed’in Musâ’dan üstün bir peygamber oldu-

¹⁹ Buhârî, Büyü’, 99, III/38.

²⁰ En’am, 6/108.

²¹ Bkz. Nisâ, 4/148.

²² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III/2023.

ğuna dair bir ifadede bulunduğunu söyler. Peygamber o zata döner, der ki:

– “Böyle bir şey söylememeliydin. Başkalarının itikadına saygı göstermen lâzımdır...”²³

Bu olay da gösteriyor ki Müslüman olmayanlar, mü'min olma şerefine eremeseler bile İslam'ın ahkâm ve âdâbından daima memnundurlar, bu âdâba göre muâmele görmüş olmaları onları da İslam'ı takdirle yâd etmeye sevketmektedir. Bu münasebetle hiçbir zaman bir mü'minin, gayr-i müslimi dininden ve inancından dolayı tahkîr edip onunla alay etmesine dinen ve edeben aslâ ruhsat yoktur. Aksine, onun da insan olduğu kabul edilip, insanca muâmeleyle lâyık olduğu, Müslümanların zihninden silinmemelidir.

a. Herkes Dininde Serbesttir

Yüce dinimiz İslam, Müslüman olmayanların hak dine girmeleri için dâvet etme görevini Müslümanlara vermiş, fakat dâvet şeklini de sosyal ilişkileri zedelemeyecek makul ve mantıklı kurallara bağlamıştır. Hiçbir kimse istediği şekilde dâvet etme hakkına sahip değildir. Allah Teâlâ:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabb'inin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır; onlarla en güzel biçimde mücadele²⁴ et! Muhakkak ki Rabb'in, kimin kendi yolundan saptığını çok iyi bilmektedir; O, doğru yolda olanları da iyi bilir.”²⁵ buyurmuş, bununla da İslam'a dâvetin ancak bilgi, hikmet ve güzel bir üslupla olmasını tavsiye etmiştir.

Yüce Allah Hz. Mûsâ'yı Firavun'a gönderirken bile şöyle bir tenbihte bulunmuştur: “Ona yumuşak söz söyleyin! Belki düşünür ve saygı duyar.”²⁶

²³ Ahmed Gürkan, *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Ankara, 2969, s. 171.

²⁴ *Mücadele*, ipi sağlam bükme, bir işi, sözelimi; bir binayı sağlam, muhkem yapmak anlamına gelen ‘CDL’ kökünden türetilmiştir. *Mücadele*, bir konuyu müzakere etmek, fikir teatisinde bulunmak, görüşmek, konuşmak demektir. *Cidal* ise, niza ve tartışma yoluyla üstün gelme, hasmın sırtını sertçe yere vurma, incitme anlamındadır. Açık bir delil ile veya bir şüphe ya da kelamını tashih ile hasmının görüşünün fasit olduğunu ortaya koymaya da *cedel* tabir edilir. (Bkz. Rağıb, *Müfredat*, ‘CDL’ mad.; Cürcanî, *Tarifat*, ‘CDL’ mad.)

²⁵ Nahl, 16/125.

²⁶ Tâhâ, 20/44.

“İçlerinden zâlimleri hariç, Ehl-i Kitap ile en güzel üslûp ile tartışın...”²⁷

İnsanları, özellikle dine muhalif olanları sağlam ve anlaşılır cümlelerle, zihni aydınlatıcı, kalbi yumuşatıcı ve düşündürücü bilgiler ve kuvvetli delillerle; temsil ve teşbihler getirerek; özellikle de kolaylaştırıcı, sevdirci ve gönüllere etki edici bir üslûp ile Allah'ın dinine çağırın.²⁸

Aksine zorla îmana dâvet etmek, özellikle Müslümanların hâkimiyeti altında olan yerlerde “mutlaka İslam’a gireceksin” diye baskı uygulamak bizzat Allah Teâlâ tarafından men edilmiştir:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dine girme hususunda zorlama olmaz! Doğru yol, yanlış yoldan seçilip açığa çıkmıştır; artık kim putları²⁹ inkâr edip Allah’a iman ederse kesinlikle kopması imkânsız en sağlam kulpa tutunmuş olur! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”³⁰

Hattizatında iman ve İslam, tabiatı icabı dinde zorlamayı kabul etmez. Çünkü her ikisinin de temel ilkesi bilgi, kesin kanaat, güven ve hür irade ile tasdik ve içtenlikle boyun eğmektir. Her ne kadar dışa yansıyan boyutları olsa da iman ve İslam temelde kul-Allah ilişkisidir ve mutlaka samimiyet ve içtenlikli olmayı gerektirir. Eğer bir kişi, istemediği hâlde dine girmesi için zorlanır ve böyle bir durumda iman ettim derse, bu şekildeki tanımadığı varlığa iman, hem kalpte bir olgu olarak gerçekleşmediği için gerçek değildir, hem de Allah katında tasdik ve boyun eğme olarak değerlendirilemez. Kaldı ki herkesin aklı var; gerçekleri görme, düşünme ve doğru yolu bulma kabiliyeti var. Tebliği sürecinde ve bu ayetlerin indirildiği zaman itibariyle İslam'ın ve Müslümanların geldiği durum da apaçık ortadadır. “Doğru yol, yanlış yoldan seçilip açığa çıkmıştır.” Bundan sonrası akli, fikri ve iradesi olan insanın kendisine kalmıştır; dilerse İslam'ı seçer dilerse başkasını! Tabii ki her ikisi için de ödenmesi gereken belli bir bedel vardır!

²⁷ Ankebut, 29/46.

²⁸ Hikmet kavramı hak. bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/3842.

²⁹ Bkz. Nahl, 16/36; Zümer, 39/17.

³⁰ Bakara, 2/256.

Evet, “Dinde zorlama yoktur!”³¹ “Rasûlullah (sav) on üç yıl Mekte’de kaldı, hiçbir kimseyi dine girmesi için zorlamadı.”³²

Michovd demiştir ki: “Müslümanlar, mağlûp ettikleri milletleri, kendi dinlerini muhafazada daima serbest bırakmışlardır. Hıristiyanlar fevç fevç Müslümanlığı kabul etmişlerse, bunun sebebini, Müslüman fâtiplerin gösterdikleri büyük anlayış ve adâlette aramak lâzımdır. Hattâ İslamiyet müsamahakârlığı yalnız fiilen tatbik etmekle kalmamış, onu îlâhî Kanunun esası yapmıştır”³³

Kudüs’e girdiği zaman Hz. Ömer’in Hıristiyanlara hiçbir fenalığın yapılmamasını emretmiş olması, Fâtiha Sultan Mehmed’in, İstanbul’u fethettiği zamanki gayr-i müslimlere davranışları ve bunların haricinde daha birçok Müslüman kumandanın Müslüman olmayanlara âl-i cenap davranışları... İslam dininin tebliğinde, emr-i îlâhîye ittibâen tatbik edilen metodun sürekliliğini ifade eder.³⁴

Bunlar da gösteriyorlar ki, Müslümanlar, en kuvvetli devirlerinde bile Müslüman olmayanların dinine, diline, kültürüne müdahale etmemişler, onları değiştirme ve asimile etme yoluna girmemişler; tam aksine, kendileri fesat çıkarmadıkları müddetçe onları himâye etmişlerdir. Şu hâlde, İslamiyet’in, bizzat kendi bünyesinde vicdan hürriyetinin mevcudiyeti inkâr edilemez bir gerçektir. İslam’ın vermediği veya caiz görmediği bir metodu İslam adına kullanmak da mümkün olmayacağına göre, Müslümanlar arasında gayr-i müslim komşular emniyet ve güven içerisindedirler. Tüm ilişkiler İslam’ın emir ve yasaklarına göre düzenlendiği zaman rahat etmişler ve her devirde rahat edeceklerdir.

b. Ehl-i Kitaba Has Özel Durum

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الدِّينِ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلًّا لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلًّا لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الدِّينِ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّحِدِينَ أَحْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْأَجْرَةِ مِنَ

الْخَاسِرِينَ

³¹ Bakara, /256, Neseî, Medârik, I/129.

³² Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu’t-Te’vîl Fî Meani’t-Tenzîl*, Beyrut, Tarihsiz, I/185, 186.

³³ Ahmed Gürkan, *İslam Kültürünün Garbı Medenîleştirilmesi*, s. 171.

³⁴ Ahmed Gürkan, *İslam Kültürünün Garbı Medenîleştirilmesi*, s. 165.

“Bugün size bütün temiz şeyler helâl kılındı; Ehl-i Kitab’ın yemeği size helâl, sizinki de onlara helâldir. Zina etmemek, metres hayatı yaşamamak ve sefâhete düşmemek şartıyla; bir de mehirlerini verdiğiniz takdirde, hür ve iffetli mü’min kadınlar ile sizden önce kitap verilmiş olanların iffetli ve hür kadınları da size helâl kılınmıştır. Kim imana karşılık küfrü seçerse, onun salih işleri kesinlikle boşa gitmiştir! O ahirette de tamamen kaybedenlerden olur!”³⁵

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmesiyle, İslam diyarında ve Müslümanlar arasında yaşayan gayr-i müslimlere, Müslümanlarla ilişkilerinde geniş müsamaha tanımış; kendileri savaşı başlatmadıkları müddetçe emniyet içerisinde ve mutlu bir hayat yaşayabileceklerini beyan etmiştir. Bu haliyle onların azınlık muamelesine tâbi tutuldukları, yeni tabirle, ötekileştirilmedikleri son derece açıktır.

Bu ayette söz konusu edilmemiştir, ama Kur’an bütünlüğü açısından bakılınca ehl-i kitabın hepsi bir değildir.³⁶ Onlardan iman, ahlak ve ahirete inanç bakımından salihleri olduğu gibi Allah’a ortak koşanlar ve inkar eden zalimleri de vardır. Mesela şu âyet-i kerime bu ayırımı dikkat çekmekte ve şer’i hükümler açısından göz ardı edilmemesi gerekmektedir:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

“Zalimleri hariç, Ehl-i Kitab ile ancak en güzel biçimde tartışın...”³⁷

Bu ayete göre ehl-i kitab iki kısma ayrılmaktadır: Zalimler ve diğerleri.

b1. Ehl-i Kitab’ın Zalimleri

Ehl-i Kitab’tan, yani Yahudiler ve Hıristiyanlar’dan tevhidden saparak Allah’a oğul isnat eden ve “Uzeyir Allah’ın oğludur.” “Mesih Allah’ın oğludur.” diyenlerle Allah’ı bırakıp da ilim adamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i kendilerine “Rab” edinenler müşrikler.³⁸ “Allah Meryem oğlu Mesih’tir.”³⁹ ve “Allah için üçüncüsüdür.”⁴⁰ diyenler ise kesinlikle kâfir olmuşlardır. Onlar “Üç” kavramını bırakmadıkları sürece sapıktırlar.⁴¹ İşte bunlarla, bir de pey-

³⁵ Maide, 5/5.

³⁶ Al-i İmran, 3/1113, 114; İsrâ, 17/107-109; Kasas, 28/52-55.

³⁷ Ankebut, 29/46.

³⁸ Tevbe, 9/30, 31.

³⁹ Maide, 5/17, 72.

⁴⁰ Maide, 5/73.

⁴¹ Nisa, 4/171.

gamberler ve ilâhî kitaplar arasında ayırım gözetip bir kısmına inanır bir kısmını da inkar ederiz diyenler⁴²; söz gelimi Hz. Muhammed (sav)’e ve Kur’an’a iman etmediklerini söyleyenler Ehl-i Kitab’ın zalimleridir.⁴³ Bunların kestikleri yenmez, kadınlarıyla da evlenilmez. Çünkü bunlar tevhid ehli değil; ya kâfir ya da müşriktirler.⁴⁴ Bunlarla Müslüman kadınların evlenmeleri ise, fetva verenler neye göre veriyorlar bilmiyoruz, kesinlikle haramdır!

b2. Ehl-i Kitabın Salihleri

Salih kavramının manasını daha önce açıklamıştık. Hangi topluma mensup olursa olsun, akl-ı selime, realiteye ve Allah’ın rızasına uygun davranan kimselere *salih* denir. Ehl-i Kitap içerisinde bu ölçüye uyan ve Cenab-ı Allah’ın rızasına erişmiş olanları Yüce Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’inde bizlere şöyle tanıtmaktadır:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ. يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

“Onların hepsi bir değildir,⁴⁵ Ehl-i Kitap içerisinde istikamet sahibi dipdiri bir topluluk vardır; onlar gecenin ilerlemiş saatlerinde kalkar; Allah’ın ayetlerini okur ve sürekli secde ederler; Onlar, Allah’a ve ahiret

⁴² Nisa, 4/150.

⁴³ “De ki: ‘Ey Ehl-i Kitap! Gelin; sizinle bizim aramızdaki şu ortak kelimedeki birleşelim: Allah’tan başkasına tapmayalım, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah’ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim.’ Artık, bundan da yüz çevirirlerse, onlara: “Şâhit olun, biz kesinlikle kendisini Allah’a teslim edenlerdeniz dersiniz.” (Âl-i İmran, 3/64) Düşmanlıkların ortadan kaldırılması ve dostça bir hayatın yaşanabilmesi için başvurulacak diyaloglar, ancak gönülden ve içtenlikle olursa daha kalıcı olur. Ayette de açıkça belirtildiği gibi ortak noktaları olmayanlar arasında sürekli ve olumlu bir diyalogun gerçekleşmesi güçtür. Tarih boyunca renk, ırk, dil farkı gözetmeksizin farklı toplumları birbirine kardeş yapıp onları kaynaştıran tek din İslam dinidir. Âdem’den Hz. Muhammed’e gelinceye kadar bütün peygamberler; özellikle Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub, Musa, Davud, Süleyman, İlyas, Zekeriya, Yahyâ ve İsa bunların hepsi de ilâhî bir, dîni bir, milleti bir ve hedefi bir olan İslam’ın tebliğcileridir. Hz. Peygamber’in ifadesiyle bütün peygambeler, baba bir anneleri ayrı kardeşlerdir; hiçbirisi diğerini reddetmedi ve inançta, ahlâkta ve ibadette farklı bir ilke getirmedir. Hepsî de aynı binayı inşa edip tamamlamak için çalıştı ve en son kerpici, en son peygamber vasfıyla Hz. Muhammed koydu. O nedenle Allah’a ve ahiret gününe iman ettiğini söyleyen her kişi, mutlaka peygamberlere ve onlara vahy edilenlere, aralarında hiçbir ayırım gözetmeksizin iman etmek ve saygı duymak durumundadır.

⁴⁴ Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkında geniş bilgi için, *Beyanu’l-Hak* isimli tefsirimizden Saf suresinin giriş kısmı mutlaka okunmalıdır.

⁴⁵ Bkz. Mâide, 5/83.

*gününe iman eder; iyiliği emredip kötülüğe mani olur ve hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte bunlar da salihler zümresindedirler.*⁴⁶

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ. وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا فَكُنْتَنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ. وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ. فَأَنَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ. وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ.

“İnsanlar içerisinde iman edenlere, en azılı düşman olanların Yahudiler ve Allah’a ortak koşanlar olduğunu görürsün; iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanlarınsa, ‘Biz Nasarâyız.’ diyenler olduğunu görürsün. Çünkü ‘Biz Nasara’yız’ diyenler arasında büyüklenmeyen keşişler ve rahipler vardır. Bu keşişler ve rahipler, Peygamber’e indirileni dinledikleri zaman hakkı tanıdıklarından ötürü onların gözlelerinden yaşların boşandığını görürsün;⁴⁷ Onlar: ‘Rabb’imiz! Biz iman ettik, bizi şahitlerle birlikte yaz! Biz, Rabb’imizin bizi salihlerle birlikte cennete girdirmesini umarken, ne diye Allah’a ve bize gelen gerçeğe iman etmeyelim ki!’ derler. Söyledikleri bu söz sebebiyle Allah onlara, içlerinde sürekli kalacakları atlarından ırmaklar akan cennetleri bahşetti; işte, iyilerin mükâfatı budur. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, cehennemlikler de işte onlardır!”⁴⁸

Elbette Ehl-i Kitab içerisinde, Allah’a, Tevrat’a, İncil’e ve en son indirilen Kur’an’a, dolayısıyla Hz. Muhammed(sav)’e iman edip saygı duyan gerçek mü’minler vardır.⁴⁹ Özellikle, ‘Biz Nasarayız.’ diyenler, mü’minlere sempati duymakta ve aralarındaki “Ortak kelime”den⁵⁰ dolayı onları sevmektedirler. Çünkü onlar arasında ilim, ibadet ve tevazu sahibi olan; daima hakka boyun eğen, insafı elden bırakmayan keşişler ve ahiret korkusuyla manastırlarda nefislerini eğiten, ibadetle meşgul râhipler bulunmaktadır.⁵¹ Allah, onların kalplerine sevgi ve merhamet duyguları koymuştur.⁵² Onlar, insanlara

⁴⁶ Al-i İmran, 3/1113, 114.

⁴⁷ Krş İsrâ, 17/107-109; Kasas, 28/52-55.

⁴⁸ Maide, 5/81-86.

⁴⁹ Bkz. Âl-i İmran, 3/113-115, 199; Nise, 4/162; İsrâ, 17/107-109; Kasas, 28/52, 53.

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/64.

⁵¹ Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, III/159.

⁵² Bkz. Hadid, 59/27.

hep güzel ahlâkı, sevgi, şefkat ve merhamet duygularını aşılamaaya çalışmışlar; bilhassa tepkisel davranışların aşırılarından uzak durmalarını insanlara öğretmişlerdir. Mekke’de Kureyş, öz kardeşlerine vatanlarında yaşama hakkı tanımadığı dönemlerde Habeş Kırallı Necaşi, “*Muhammed’in anlattığıyla bizim inandığımız İsa arasında önemli bir fark görmüyorum...*” diyerek kendisine hicret edip gelen mü’minlere ülkesinin kapılarını sonuna kadar açtı ve kendiliklerinden ayrılmadıkları sürece ülkesinde rahatlıkla dolaşabileceklerini söyledi.

Şunu da belirtmeliyiz ki bu ayetlerde bir durum tespitinden, o günkü Nasara’nın mü’minlere sempatisinden bahsedilmektedir. Bu sempatinin gerekçesi de aynı paragraf içerisinde şu cümlelerle açıklanmıştır: “...Çünkü bunların arasında büyüklenmeyen keşişler ve rahipler vardır. Bu keşişler ve rahipler Peygamber’e indirileni dinledikleri zaman hakkı tanıdıklarından ötürü onların gözlerinden yaşların boşandığını görürsün; Onlar: ‘Rabb’imiz! Biz iman ettik, bizi şahitlerle birlikte yaz! Biz, Rabb’imizin bizi salihlerle birlikte cennete girdirmesini umarken, niçin Allah’a ve bize gelen gerçeğe iman etmeyelim ki!’ derler...”⁵³ Bundan da anlaşılıyor ki “*Biz Nasara’yız*” diyenlerin o günkü mü’minlere sempatisi, aralarında bulunan ilim, irfan, iman, adalet, insaf ve hak ehli kıssis ve ruhbandan kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar Hz. Muhammed(sav)’e indirilen ayetlerin Allah’tan gelen bir hak olduğunu bilince onlara iman etmekte hiçbir beis görmemiş ve onlara iman ettiklerini açıkça söylemişlerdir. Yine ayetlerden anlaşılıyor ki o günkü kıssis ve ruhban, kendileri Kur’an’a iman etmekle kalmamakta insanlara da bu yönde telkinde bulunmakta ve Nasara’yı etkilemektedirler. İşte bu yüzden, yani adalet ve insaf sahibi kıssis ve ruhbanın etkisiyle “*Biz Nasara’yız*” diyenler Müslümanlara sempati duymaktadırlar. O hâlde bu ayetlerden şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Her devirde ve her toplumda “*Biz Nasarâ’yız*” diyenlerin ‘İman edenlere sevgi bakımından en yakın olanlar’ olduğu söylenemez. Bu durum Hıristiyanları yönlendiren keşişler ve rahiplerin iman ve inkâr durumuna bağlıdır. Nitekim Haçlı Seferleri Hıristiyanların Müslümanlara karşı nasıl düşmanlık içerisinde olduklarını çok açık ve net olarak göstermiştir. Hâlen de aynı düşmanlığın zaman zaman örtülü ya da açık bir biçimde devam ettiği görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Hıristiyanlar, Müslümanlara düşmanlık bakımından Yahudilerden pek de farklı değiller. Çünkü bunların arasında ayetlerde sözü edilen ilim, irfan, iman, adalet, in-

⁵³ Maide, 5/82-84.

saf ve Hak ehli kıssis ve ruhban bulunmamaktadır. Tam aksine bu düşmanlıkları ve savaşları körükleyenlerin başta Papa olmak üzere, ona bağlı kardinaller ve papazların olduğu söylenebilir. 2006'nın son aylarında Papa on altıncı Benedikt'in Hz. Peygamber hakkında söyledikleri saçma sözler ne kulaklardan silindi ne de yazılı medyada mürekkebi kurudu. Ondan önce Salman Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri safsatası vs. Bu ve benzeri saldırılar da gösteriyor ki ne bugünkü Hıristiyanlar dünkü Nasara'dır, ne de bugünkü kıssisler ve rahipler dünkü kıssis ve ruhban...

Bu demektir ki, Ehl-i Kitab'ın tevhid ehli olan salihleri ile insanî münasebetler güzel biçimde sürdürülmelidir. Her iki taraf da mutlaka: "...Biz Allah'a boyun eğmekteyiz..." eğer siz de O'na boyun eğerseniz, aramızda hiçbir mesele kalmaz, diyebilmelidir. Onların kestikleri de yenmeli, şartları çerçevesinde kadınları ile de evlenilmelidir.

Ehl-i Kitab'ın zalimleri, eğer Müslümanlarla dinleri ve vatanları hususunda savaşmıyorlar ve düşmanlarına yardım etmiyorlarsa, yani barışçıl davranışları devam ediyorsa, onlarla da iyi komşuluk ilişkileri sürdürülmeli, hiçbir zaman adaletten ödün verilmemeli⁵⁴ ve onlara da: "*Sizin dininiz size, bizim dinimiz de bizedir...*" denilmelidir.⁵⁵

Eskiden beri sorulan bir sorudur. Onların kestikleri veya ikram ettikleri yenir, içilir mi?

Ayetteki "Taamuhum", yenilecek şeylere verilen isim olmakla beraber,⁵⁶ buradaki anlamı, müfessirlerimizin ekserîsinin kanaatine göre, ki öyle olması lazım, kesilen hayvanların etleridir. Zira ister Yahudi ve Hıristiyanlar gibi Kitap Ehli'nden olsun, isterse putperest ve diğerleri gibi Kitap Ehli'nden olmasın, kesme işine taalluk etmeyen yiyecekler, ekmek, su, meyve benzeri yiyeceklerin yenmesinde bir beis görülmemiştir.⁵⁷

Denilmiştir ki, Yahudi ve Hıristiyanlar da Allah'a inandıkları ve hayvan boğazlarken Allah'ın ismini andıkları için kestiklerini yemek Müslümanlara helâl kılınmış, Ehl-i Kitab'ın dışındakiler ise sadece kestiklerinin dışındaki yiyeceklerine müsaade edilmiştir.⁵⁸

⁵⁴ Bkz. Mümtahine, 60/7-9.

⁵⁵ Ayrıca bkz. Nahl, 16/125.

⁵⁶ Râzî, İbn Kesîr, Kurtubî, Bursavî.

⁵⁷ Sâbûnî, *Âyâtü'l-Ahkâm*, I/535.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/19.

İmam-ı Şâfiî, Hz. Ali'den gelen rivayete dayanarak Hıristiyan ve Yahudi olanların kestiklerinin helâl olmadığı kanaatindedir. Ebû Hanife ise, İbn Abbas'tan gelen rivayete dayanarak yenmesinde bir beis görmemiştir.⁵⁹

Müfessirimiz M. Hamdi Yazır demiştir ki “*Ehl-i Kitap, zahirde tevhid iddiâ ettiklerinden dolayı, zahirî hâllerine nazaran onlar, boğzladıkları hayvanlara Allah'tan başkasının adını anmaz kabul edilirler. Binaenaley bir Yahudi veya Hıristiyan'ın kestiğini, acaba hangi adla kesti diye araştırmaya kalkışmayarak ve zahir hâlleriyle iktifa ederek yemek caizdir. Fakat bir Hıristiyan'ın bir hayvanı keserken “Mesih adına!” veya Allah'tan başka bir ad ile kestiğini işiten ya da bilen kimsenin ondan yemesi caiz olmaz.*”⁶⁰

Konunun fikhî yönünü bir tarafa bırakıp müslim, gayr-i müslim ilişkileri açısından Âyet-i Kerîme'yi inceleyecek olursak; özellikle yirminci yüzyılda, medenî olarak bilinen birçok ülkede beyaz siyah ayrımını, siyahlara revâ görülen tahkir edici ifadeleri, bazı lokantalarda “Köpek ve zenci giremez” şeklindeki, insanla köpeği bir tutacak şekildeki gayr-i insanî kanunları; “Aynı dinden olmalarına rağmen, Katoliklerle Ortodoksların birbirlerinden kız alıp vermemeleleri”⁶¹ ve buna benzer daha pekçok gayr-i insanî inanç ve davranışları karşısında İslam'ın beşerî ilişkilere ne derece insanî bir karakter giydirdiği daha iyi anlaşılmaktadır.

İslam, Müslümanlar arasında yaşayan gayr-i müslimlere, sadece dinî hürriyetlerini vermekle kalmıyor; onları Müslümanlarla alış-veriş, komşuluk, yardımlaşma gibi insanî ilişkilerle de kaynaştırıyor. Yemeklerini yemeyi, kadınlarından, hür, temiz olup metres hayatı yaşamamış olanlarıyla, hem de Müslüman kadınlarla evlenme şartları dahilinde mehir vererek evlenmeye izin veriyor. Halbuki onlar, İslam'ın onlara tanıdığı bu engin müsamahayı birbirlerine dahi hala tanımamaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi Ortodokslarla Katolikler arasındaki düşmanlık akıllara durgunluk verecek derecededir.

Şu kadar var ki, bu ilişki ve müsamahaların, Müslüman olmayanlar tarafından Müslümanların aleyhine fitneye sebep olmayacak şekilde sürdürülmesi gerekir. Herhangi bir fitnenin söz konusu olduğu yerde aynı müsamahanın gösterilmesi mümkün değildir. Özellikle Yahudilerin kendilerine has karakterleri sebebiyle Cenâb-ı Hak

⁵⁹ Geniş bilgi için bakınız: Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XI/146.

⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III/1578.

⁶¹ Seyyid Kutub, *Fî Zülâl*, Cüz, 6/85, 86.

onları, Müslümanların aleyhine olacak derecede dost edinmemeyi emretmiştir.

3. Gayr-i Müslimlerle Dostluk

Dost, seven ve sevilen kimse, arkadaş; aralarında iyi ilişkiler bulunan; sırlar paylaşılabilen yakın, güvenilebilir/emin anlamındadır. Bunun zıddı düşmandır. **Düşman** ise sevmeyen, iyi ilişkiler içerisinde olmayan, açıktan kinini ve nefretini beyan eden veya gizlese bile zaman zaman içindeki öfke ve düşmanlık ağzından çıkıveren kimse.

Müminler birbirinin hem kardeşi hem dostudur. Doğal olarak birbirlerini sever ve sevilirler; hatta sevmek zorundadırlar.

Allah Teâlâ “Gerçek mü’minler”i “Sahabe-i kiram”ı övücü bir takım sözlerle tanıttıktan sonra onlardan sonra gelip onların yolundan gitmek isteyenleri de şöyle tavsif etmiştir:

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

“Muhacir ve Ensar’dan sonra gelenler ise, “Rabb’imiz, bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi bağışla! Kalplerimizde iman edenlere karşı en küçük bir kin bırakma! Rabb’imiz, şüphe yok ki Sen, çok şefkatlisin, çok merhametlisin!” diye dua ederler.”⁶²

Rasûl-i Ekrem (sav) “Müminin mü’mine düşman olmasından daha kötü bir şey yoktur,” demiş ve düşmanlık konusunda mü’minleri uyarmıştır.

Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’inde gayr-ı müslimlerle dostluk konusunda Müslümanlara şöyle bir ferman buyurmuştur:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُخَذِركُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

“Müminler, mü’minleri bırakıp da kâfirleri kendilerine velî edinmesinler! Kim bunu yaparsa, bilsin ki o, Allah’tan hiçbir şey üzerinde değildir! Ancak, nefsinin onlardan sakınması hâli hariç... Allah, yine de size kendisinden sakınmanızı öğütler! Çünkü dönüş, yalnız Allah’adır!”⁶³

⁶² Haşr, 59/10.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/28.

Âyet-i kerîmede geçen *evliya*, “Veliyyün” kelimesinin çoğuludur. Mekân, niyet, din, sadakât, nusret ve îtikat yönlerinden yakınlığı olan, dost, arkadaş, sevgili gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bir işin idare ve yönetimini üzerine alan kimseye de velî denilmektedir.⁶⁴

İbn Kesir demiştir ki, Allah Teâlâ, bu âyeti ile mü’min kullarını, kâfirleri kendi işlerini yürütmek üzere vâli ve de mü’minleri bırakıp gayr-i müslimleri içten gelen bir sevgi bağı ile dost ve arkadaş edinmelerinden men’etmiştir.⁶⁵

Şüphesiz İslam dini, insana insan olma hak ve hürriyetini en fazla veren ve herkese insanca muamele yapılmasını emreden ilâhî bir dindir. Ancak son ve en mükemmel bir din olan İslam’ı ve Müslümanları, kâfirlerin bâtil inanç ve sultasına bırakmayacağı gibi; İslamî nizâma hâlel getirecekleri ve Müslümanları doğru yoldan saptıracakları endişesiyle, sırlarına vâkîf olacak şekilde birbirleriyle samimi dost ve ahbab olmalarını da uygun görmemiştir. Lâkin insani ilişkiler yasaklanmadığı gibi insan fıtratına da aykırı olmaz.

Buhârî’nin Ebû Derdâ’dan naklettiğine göre şöyle demiştir: “Biz bazı gayr-ı müslim toplulukların yüzüne karşı *tebessüm* ederdik ancak kalpten *sevmez*dik.”⁶⁶ Allah’ın düşmanları bilerek içten dost olunmasa da yüzlerine karşı insanlığın gereği olan dostça *tebessüm* ve ilgiyi göstermek, Müslümanların uymaları gerekli âdâptandır. Çünkü “mü’minler, hiçbir kimseye karşı *hüsn-i muâmeleden*, *adl-ü ihsândan memnu’* değildirler. Hukuka uymak, sözde durmak, ciddiyet, mürüvvet ve merhamet gibi îmanın gerekleri olan her güzel ahlak mü’minin şîârındandır.”⁶⁷

Rasûlullah (sav)’in, en sevmediği ve kavminin de en şerli insanına karşı göstermiş olduğu ilgi ve ihtiyacını karşılayıp güler yüzle salıvermesi⁶⁸ yine İslam’ın vermiş olduğu terbiyenin neticesidir. Şu hâlde, ister devlet ricalinden olsun, ister herhangi bir fert, sana gelen her gayr-i müslimi mutlaka güler yüzle karşılaman, hüsn-i kabul göstermen, ikram ve hürmette bulunman; Müslümanların sırlarını vermemek şartıyla, sohbet etmen, iş ve güncel konuları konuşman, fikir alış-verişinde bulunman insan olmanın icaplarındandır.

⁶⁴ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV/1224, 25; Râğıb, *Müfredât*, s. 837.

⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsîr*, I/357.

⁶⁶ İbn Kesir, *Tefsîr*, I/357.

⁶⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II/1073.

⁶⁸ Buhârî, *Edeb*, 38, VII/81.

Onlarla neden sırdaş olunmaz konusuna gelince: Allah Teâlâ bunun sebebini Mâide sûresi 51. ayette şöyle açıklamıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları kendinize veli edinmeyin! Zira onlar birbirlerinin velisidirler. Sizden kim onları veli edinirse, hiç şüphesiz o da onlardandır. Muhakkak ki Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Kur'an'da birçok defa hatırlatılan bu ilke, *veli* kavramının taşıdığı anlam ve Yahudilerle Hıristiyanlar'ın uydurdukları din merkezli düşünceleri sebebiyledir. Buna göre ayette şu üç mana da vardır:

1. Size düşman oldukları sürece Yahudiler ve Hıristiyanlarla boş yere dostça ilişkiler içine girmeye çalışmayın!⁶⁹

2. *“Onlar, kendilerinden başkasına hakikî dost olmazlar!...”*⁷⁰ O hâlde onları dost bilip güvenmeyin! İşlerinizi onlara havale etmeyin!

3. *“Dinlerine tabi olmadığınız sürece hiçbir Yahudi ve Hıristiyan sizi sevmez...”*⁷¹ Kaldı ki Yahudilerle Hıristiyanlar, yıllarca süren savaşları sebebiyle, birbirlerine karşı amansız düşmandırlar.⁷² Hatta kendi içlerinde bile bölük pörçüktürler. *“Sen onların kalplerinin bütün olduğunu sanırsın, oysa darmadağınktırlar...”*⁷³ Çünkü onların dinleri, dünyevî/seküler duygu ve düşüncelerin ağırlıkta olduğu; Allah rızası ve ahiret korkusu hâkim olmayan beşerî dinlerdir.

İslam, onların dünya görüşlerine terstir, hayat tarzlarına ve prensiplerine aykırıdır. Kurdukları dinî ve beşerî sistemlerini reddedicidir. Bu yüzden onlar hem İslam'a, hem Hz. Muhammed(sav)'e hem de Müslümanlara düşmandırlar. Özellikle de Yahûdîler...⁷⁴

Gerçek şu ki toplumlar/ülkeler arasında menfaat ilişkisi söz konusudur, dostluklar da ona göredir. Fakat İslam'da velayetten kaynaklanan dostluk farklı bir şeydir.⁷⁵

⁶⁹ Krş. Mümtahine, 60/8, 9.

⁷⁰ Bakara, 2/120.

⁷¹ Bakara, 2/120.

⁷² Krş. Maide, 5/64.

⁷³ Haşr, 59/14.

⁷⁴ Krş. Maide, 5/82.

⁷⁵ Bkz. Enfâl, 8/72-75.

Merhum Bursalı İsmail Hakkı demiştir ki: “Burada saltanat ve hükümdarlık anlamı sözkonusu değildir. Zira bu konu nefsu’l-emirde mümtenîdir. Mevzubahs edilen yasadır, onlarla samimi dost olmak ve birbirlerini seven samimi mü’minlerin muâşeretini gibi münasebetlerde bulunmaktır.”⁷⁶ Çünkü onlara itimad etmek, velâyet ve yardımlarına müracaat etmek mutlaka İslam toplumuna zarar getirir. Onlar ancak birbirlerinin dostudur. Mü’minlere hayır ve menfaati dokunacak kadar dost olamayacakları gibi onlardan olandan başkası da onlara dost olamaz. Müslüman saflarından birisi onlara dost olursa, kendini hem bu saftan hem de İslam safından uzaklaştırmış olur ve başka safa iltihak etmek mecburiyetinde kalır.

Acaba, bir Müslüman gerçekten onların tarafına geçmek istese onu aralarına kabul ederler mi? sorusu sorulacak olursa; bakın, yarattıklarını en iyi bilen Allah Teâlâ bu soruya ne cevap veriyor:

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

“Sen onların dinlerine uymadığın sürece Yahudiler de Hıristiyanlar da senden hiçbir zaman razı olmayacaklardır!”⁷⁷

Evet, bu ve buna mümâsil daha birçok âyet-i kerîmeler⁷⁸, mü’minlerin gayr-i müslimlerle ilişkilerine yön verirken “Tüm küfürün tek millet olup”,⁷⁹ toptan İslam ve Müslümanlara karşı düşman olduğunu⁸⁰ beyan etmektedirler.

Bütün bunlara rağmen, onların da bir insan olduğu gerçeğinden hareketle tüm ilişkilerde, İslam âdâbının ön gördüğü ölçüler içerisinde onlarla muâşerette bulunup, tahkir ve tezyiften sakınmak da yine Allah Teâlâ’nın emridir.

Eğer onlar sizinle dininiz hususunda muharebe etmiyorlar, sizi yurtlarınızdan çıkartmıyorlar ve düşmanlarınıza yardım etmiyorlar; sizinle barışçıl ve insani ilişkiler içerisinde birlikte yaşamak istiyorlarsa, Allah (cc) size, ne diye, onlara iyilik ve adâletle muamele etmenizden menetsin ki? Kaldı ki Allah adâleti adil olanları sevmektedir.⁸¹

⁷⁶ Bursâvî, *Rûhu’l-Beyân*, II/402.

⁷⁷ Bakara, 2/120.

⁷⁸ Âl-i İmran, 3/100; Nisâ, 4/44; Mümtahine, 60/1.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsir*, I/163.

⁸⁰ Mümtahine, 60/1.

⁸¹ Mümtahine, 60/8.

Şurasını da belirtelim ki, İslam dininin onlara tanıdığı bu kadar müsamaha ve hakkaniyete rağmen gayr-i müslim milletler her devirde Müslümanlara karşı düşmanlıklarından asla vaz geçmemişlerdir. İslam ile ilgili her düşünceye, temel ilke olarak düşman olmuşlardır. Daha dün, Türkiye'nin içerisinde yer aldığı Nato, İslam'ı "Yeşil tehlike" olarak ilan etmemiş midir?

1972 yılında II. Ruhânî Meclis çalışmaları sonunda yayınlanan "Hıristiyanlarla Müslümanlar Arasında Bir Diyalog Kurma Yolları" başlıklı belge bu gerçeğin açık bir itirafından başka bir şey değildir.⁸² Şayet bu gün Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bu düşmanlık nedendir diye düşünecekler olursa, bu gerçeği ilk planda göz önüne almalarında yarar olacağı kanaatindeyiz. Bu tutumlarından vazgeçerlerse İslam'ın gayr-ı müslimlerle ilişkilerinde öngördüğü muâşeret kuralları her asırda geçerlidir.

Yahudilerin, Müslümanları her asırda kendilerine düşman kabul etmeleri Siyonizmin ve dini düşüncelerinin bir sonucudur.

Ermeni Diasporası, asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinden, adaletinden ve hüsn-i muâşeretinden istifade etmişken, bu gün bir kısım Batılıların koltuğunun altına saklanarak Türk milletinin en büyük belası hâline gelmiştir; içte ve dışta vatanımızı bölmek birlik ve bütünlüğümüzü ortadan kaldırmak için alenen savaşmaktadırlar.

Bunların her ikisi de gayr-i müslimler arasından İslam dininin Müslümanlara Ehl-i Kitap adıyla yakın bulduğu ve diğerlerine karşı imtiyaz tanıdığı toplumlardır.

Milletler arası dostlukların, o milletin menfaatinin uzandığı yere kadar olduğu gerçeği, hiç bir zaman akıldan uzak tutulmamalıdır!

⁸² Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller ve Kur'ân*, s. 7 ve devamı.